

URSZULA KALINA-PRASZNIC

Uniwersytet Wrocławski

PRZEDSIĘBIORCA — WŁAŚCICIEL W SPOŁECZNEJ
GOSPODARCE RYNKOWEJ

WPROWADZENIE

Przedsiębiorcy w określonej formie organizacyjnej i prawnej działają w istniejącej w gospodarce narodowej dwusektorowej strukturze własności, którą tworzą od 1990 roku sektory: publiczny i prywatny¹. Wybór formy organizacyjno-prawnej przesądza o przypisaniu do sektora publicznego (na przykład przedsiębiorstwo państwowe) bądź prywatnego (na przykład spółdzielnia, fundacja) albo związek ten nie jest ścisły i działalność w danej formie może być prowadzona w obu (na przykład spółka kapitałowa).

Tymczasem wyodrębnienie dwóch sektorów na bazie własności publicznej i prywatnej pozostaje w sprzeczności ze społeczno-ekonomicznymi celami niektórych podmiotów, które działają na pograniczu, mają atrybuty zarówno własności publicznej, jak i prywatnej, ale są arbitralnie przypisane albo do sektora publicznego, albo prywatnego.

WŁASNOŚĆ PRYWATNA — WŁASNOŚĆ PUBLICZNA

Podstawą ustroju gospodarczego Rzeczypospolitej Polskiej jest zadekretowana w art. 20 Konstytucji społeczna gospodarka rynkowa, której fundament stanowi zasada własności prywatnej².

Prawo własności jest czynnikiem oddziałującym na każdy porządek prawny, gdyż w warunkach ograniczonych zasobów stanowi istotną motywację do dzia-

¹ Do 1989 r. w rachunkach gospodarki narodowej wyróżniano sektor uspołeczniony, obejmujący m.in. przedsiębiorstwa państwowe, spółdzielnie, organizacje społeczne, polityczne i związki zawodowe, oraz sektor nieuspołeczniony, obejmujący działalność m.in. osób fizycznych, kościołów, przedsiębiorstw zagranicznych drobnej wytwórczości.

² Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 roku Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483 (dalej: Konstytucja).

łałości gospodarczej. Formy własności kształtowane są przez wiele czynników m.in. rozwój gospodarczy, społeczny, postęp techniczny. W rozwoju cywilizacyjnym szczególną rolę przypisuje się własności prywatnej, napędzającej postęp społeczno-ekonomiczny i techniczny, wpływającej na racjonalność i efektywność gospodarowania.

Pojęcie własności nie zostało zdefiniowane w Konstytucji. Przepisy konstytucyjne nie wyodrębniają odmian własności, nie tworzą ich typologii i nie określają form własności. Spośród 242 artykułów ustawy zasadniczej tylko 5 odnosi się do własności, w tym trzy do jej rodzajów, i tak art. 20 mówi o własności prywatnej (m.in. jako o zasadzie ustrojowej), art. 165 o prawie własności przysługującym jednostkom samorządu terytorialnego, a art. 203 ust. 3 o majątku i środkach państwowych i komunalnych. Ponadto, w art. 21 sformułowana jest zasada ochrony własności i prawa dziedziczenia mająca charakter ustrojowy³, a art. 64 statuuje prawo każdego do własności, innych praw majątkowych i dziedziczenia.

Mimo że Konstytucja nie posługuje się pojęciem własności publicznej, w doktrynie i praktyce gospodarczej ugruntował się podział własności na: prywatną i publiczną. Podział taki upowszechnił się, gdy Główny Urząd Statystyczny w 1990 roku wyodrębnił w gospodarce dla celów statystycznych sektor publiczny i sektor prywatny w zależności od struktury własnościowej określonego podmiotu czy jego charakteru prawnego (na przykład własność Skarbu Państwa, własność komunalna, własność spółdzielcza).

Podstawą sektora prywatnego jest własność prywatna, to znaczy prawo własności poszczególnych jednostek jest wówczas wyłączne i dobrowolnie przekazywane. Wybory są prywatne, a decyzje mają charakter rynkowy. Sektor prywatny dostarcza dóbr rynkowych, zaspokajających indywidualne potrzeby, odpłatnie za pośrednictwem transakcji rynkowych.

Podstawą wyodrębnienia sektora publicznego jest własność publiczna (państwa lub komunalna), w której prawo własności jednostek nie jest wyłączne i dobrowolnie przekazywane. Wybór jest publiczny, a decyzje mają charakter polityczny. Sektor państwowy tworzą podmioty, których celem jest realizacja zadań publicznych. Dobra te zaspokajają potrzeby określonej zbiorowości lub całego społeczeństwa i występują jako dobra czyste (klasyczne)⁴, merytoryczne (godziwe)⁵ lub społeczne⁶.

³ Zasada ochrony jest realizowana w dwojaki sposób. Po pierwsze, poprzez dopuszczenie wyłączenia „jedynie wówczas, gdy jest dokonywane na cele publiczne i za słusznym odszkodowaniem” (art. 21 ust. 2), po drugie, poprzez dopuszczenie przepadku rzeczy „tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu” (art. 46).

⁴ Cechuje je przymus korzystania i niemożność wykluczenia. Są niepodzielne, ogólnie dostępne, nieodpłatne, konsumowane egalitarnie, na przykład: obrona narodowa, wymiar sprawiedliwości, oświetlenie ulic.

⁵ Są szczególną kategorią dóbr publicznych, należy je wytwarzać we wspólnym interesie, ale nienarzuconym społeczeństwu, lecz przez nie pożądanym. Dostarczane są nieodpłatnie lub częściowo odpłatnie, na przykład: ochrona zabytków, ścieżki rowerowe, parki narodowe, działalność muzealna.

⁶ Są to dobra podzielne, zaspokajają indywidualne potrzeby, mogą być dostarczane nieodpłatnie lub częściowo odpłatnie, na przykład: usługi zdrowotne, edukacyjne, kulturalne.

POJĘCIE PRZEDSIĘBIORCY

W obrębie sektora publicznego i prywatnego działalność gospodarczą prowadzą przedsiębiorcy w formach organizacyjnych dopuszczonych przez prawo. Pojęcie przedsiębiorcy jest używane w wielu aktach prawnych, które przydają mu różne znaczenie⁷. W uproszczeniu można przyjąć, że pojęcie przedsiębiorcy opiera się na dwóch kryteriach: podmiotowym i funkcjonalnym. W ujęciu podmiotowym przedsiębiorca to osoba fizyczna, osoba prawna albo jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, której odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, prowadząca we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową. W ujęciu funkcjonalnym „osoba” przedsiębiorcy nie jest ściśle powiązana z prawem własności. Niektóre formy organizacyjno-prawne prowadzenia działalności gospodarczej/zawodowej mają charakter uniwersalny (na przykład spółki kapitałowe) i mogą funkcjonować zarówno w sektorze publicznym, jak i prywatnym, inne mogą występować tylko w określonym sektorze, na przykład przedsiębiorca — osoba fizyczna tylko w sektorze prywatnym, a przedsiębiorca działający w formie przedsiębiorstwa państwowego tylko w sektorze publicznym (państwowym).

GOSPODARKA DWUSEKTOROWA

Dwusektorowa struktura własnościowa znajduje odzwierciedlenie w rachunkach gospodarki narodowej oraz ma swój statystyczny wyraz w arbitralnym zaklasyfikowaniu przedsiębiorstw do sektora publicznego albo prywatnego. Struktura ta budzi wiele wątpliwości, do sektora prywatnego bowiem włączono podmioty o nierynkowym charakterze, a do sektora publicznego — podmioty świadczące odpłatne usługi rynkowe. Rodzi się pytanie, czy klasyfikacja dwusektorowa ma charakter dychotomiczny, to znaczy czy w ujęciu logiki formalnej jest zupełna i rozłączna⁸.

Wyodrębnienie w gospodarce tylko dwóch sektorów: publicznego i prywatnego z odpowiadającymi im prawami własności opiera się na zasadzie przeciwieństw: „co jest publiczne — nie jest prywatne, co jest prywatne — nie jest publiczne”. Między pojęciami zachodzi stosunek wykluczenia, a wyodrębnienie sektorów: publicznego i prywatnego spełnia kryterium rozłączności. Nie jest jednak spełnione kryterium zupełności, gdyż przedsiębiorcy publiczni i prywatni nie

⁷ Ustawa z dnia 23.04.1964 r. — Kodeks cywilny, Dz.U. 1964 Nr 16, poz. 93 ze zm. (art. 43¹); ustawa z 2.07.2004 r., o swobodzie działalności gospodarczej, t.j. Dz.U. 2010 Nr 220, poz. 1447, (art. 4 ust. 1 i 2); ustawa z dnia 16.04.1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, t.j. Dz.U. z 2003 Nr 153, poz. 1503, ze zm. (art. 2); ustawa z dnia 28.02.2003 r., Prawo upadłościowe i naprawcze, Dz.U. 2003 Nr 60, poz. 535 ze zm. (art. 5 ust. 2); ustawa z dnia 16.02.2007 o ochronie konkurencji i konsumentów, Dz.U. 2007 Nr 50, poz. 331 ze zm. (art. 4).

⁸ Por. Z. Ziemiński, *Logika praktyczna*, Warszawa 1994, s. 38–41.

tworzą zbioru uniwersalnego. Istnieją bowiem podmioty, które nie są przedsiębiorcą publicznym, a jednocześnie nie posiadają atrybutów przedsiębiorcy prywatnego. Są także podmioty, które nie są przedsiębiorcą prywatnym, a jednocześnie nie posiadają atrybutów podmiotów publicznych (jednostek sektora finansów publicznych).

Mając to na względzie, wyodrębnienie w gospodarce sektorów z odpowiadającymi im prawami własności należałoby oprzeć nie na zasadzie przeciwieństw (publiczny–prywatny), gdyż podział ten nie jest wówczas zupełny, chociaż jest rozłączny, ale na zasadzie sprzeczności (publiczny–niepubliczny lub prywatny–nieprywatny). Podział taki spełnia bowiem wymogi podziału dychotomicznego, jest zupełny i rozłączny.

PRZEDSIĘBIORCA NIEPUBLICZNY I NIEPRYWATNY

W gospodarce obok przedsiębiorców publicznych i prywatnych działają także podmioty, które są jednocześnie niepubliczne i nieprywatne. Funkcjonują niejako „pomiędzy” sektorem publicznym i prywatnym, realizując ważne cele społeczno-ekonomiczne na bazie prawa własności, o odmiennych funkcjach motywacyjnych.

Przykładem takiego prawa własności jest własność spółdzielcza. Specyfika przedsiębiorcy działającego w formie spółdzielni polega na łączeniu działalności gospodarczej z celami społecznymi. Spółdzielnia, w interesie swoich członków, dąży do ekonomicznej rentowności zapewniającej im określony dochód, ale nie jest motywowana zyskiem. Ten jest kategorią rynkową determinującą wybór formy i przedmiotu działalności. Tymczasem spółdzielnia nie może dowolnie kształtować tych elementów (na przykład spółdzielnia mleczarska nie może się „przebranzowić” w spółdzielnię mieszkaniową). Jeżeli spółdzielnia zmieni formę organizacyjno-prawną i przekształci się na przykład w spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością, spółdzielcze prawo własności zmieni wówczas swoją treść.

PODSUMOWANIE

Charakter stosunków własnościowych przedsiębiorców, którzy są jednocześnie niepubliczni i nieprywatni, przemawia za celowością „wyjęcia” ich z sektorów: publicznego i prywatnego, w celu zorganizowania w wyodrębnionym sektorze (o systemach: podatkowym, sprawozdawczym, ewidencyjnym uwzględniających ich specyfikę). Przedsiębiorcy ci funkcjonują w obrocie gospodarczym w postaci podmiotów (najczęściej non profit) działających w formach organizacyjno-prawnych, takich jak: fundacje, stowarzyszenia, spółdzielnie, towarzystwa wzajemnej pomocy, kasy zapomogowo-pożyczkowe, przedsiębiorstwa społeczne.

Rosnący udział przedsiębiorców działających w takich formach w wytwarzaniu PKB, zatrudnieniu, realizacji zadań publicznych, rozpowszechnianiu idei aktywności obywatelskiej przemawia za wyodrębnieniem trzeciego sektora i jego instytucjonalizacją w formie sektora społecznego. Struktura trójsektorowa sprzyjałaby niewątpliwie realizacji celów społecznej gospodarki rynkowej w większym stopniu niż dwusektorowa struktura własnościowa, nieadekwatna do realiów współczesnej gospodarki i skutkująca brakiem spójności między procesami realnymi i regulacyjnymi.

THE ENTREPRENEUR AND OWNER IN THE SOCIAL MARKET ECONOMY

Summary

The foundation of Polish economic system, set out in Article 20 of the constitution, is social market economy based on private property. National accounts are divided into the public and private sector functioning as the opposites, with public and private property accordingly. However, such division raises concerns due to its incompleteness. There are businesses that operate combining the attributes of public and private entities (e.g. cooperatives, foundations, societies, employee savings and loan associations, mutual insurance companies). In highly developed economies, they form the third sector based on social property (the social sector). Separation and institutionalisation of the third sector and social property in Poland might create conditions more conducive to the achievement of objectives of social market economy than the current dual property structure, unfit to today's reality and to the nature of social market economy.